

KONRAD NOWAK-KLUCZYŃSKI¹

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID 0000-0002-7814-1650

POZNAŃSKI OKRES DZIAŁALNOŚCI ANTONIEGO DANYSZA (1 IV 1919 – 30 IX 1924)

The Poznań period of Antoni Danysz's activity (01.04.1919 – 30.09.1924)

Abstract

Antoni Danysz is one of the most outstanding educators in Greater Poland, a historian of education, educator, co-founder, and principal organizer of academic pedagogy in Poznań. He served as the first head of the Department of Pedagogy and Didactics at the University of Poznań in the years 1919-1924. Simultaneously, he held the position of vice-rector of the University of Poznań in recognition of his great organizational experience. The Poznań period was characterized by immense organizational, scientific, and didactic engagement in the creation of a new model of Polish higher education at the European level. He founded the Pedagogical Seminar, organized the Examination Committee for candidates for the teaching profession, and ensured the quality of pedagogical studies and the availability of textbooks. Danysz was among the scholars of the University of Poznań who contributed to its renown not only in Poland but also worldwide.

Keywords: Antoni Danysz, Poznan University, education, pedagogy

Abstrakt

Antoni Danysz to jeden z najwybitniejszych pedagogów w Wielkopolsce, historyk wychowania, wychowawca, współtwórca i główny organizator poznańskiej uniwersyteckiej pedagogiki. Był pierwszym kierownikiem Katedry Pedagogiki i Dydaktyki na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919-1924. Pełnił zarazem funkcję prorektora UP w uznaniu dla jego wielkiego doświadczenia organizatorskiego. Okres poznański to czas olbrzymiego zaangażowania organizatorskiego, naukowego, dydaktycznego w tworzenie nowego modelu wyższego szkolnictwa polskiego na poziomie europejskim. To on założył Seminarium Pedagogiczne, zorganizował Komisję Egzaminacyjną dla kandydatów do zawodu nauczycielskiego. Dbał o jakość studiów pedagogicznych, zaopatrzenie w podręczniki. Należał do grona uczonych Uniwersytetu Poznańskiego, którzy przyczynili się do jego rozgłosu nie tylko w Polsce, ale i w świecie.

Słowa kluczowe: Antoni Danysz, Uniwersytet Poznański, edukacja, pedagogika

¹ Dr Konrad Nowak-Kluczyński. Adiunkt w Zakładzie Historii Kultury i Edukacji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zainteresowania badawcze: poznańska uniwersytecka pedagogika oraz biografistyka jej twórców. E-mail: konradk@amu.edu.pl.

Wstęp

Postać Antoniego Danysza, historyka kultury i teoretyka wychowania, nierozzerwalnie związana jest z powstaniem oraz rozwojem pedagogiki na Uniwersytecie Poznańskim w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Celem artykułu jest analiza oraz próba rekonstrukcji poznańskiego okresu działalności naukowej, organizatorskiej oraz dydaktycznej Antoniego Danysza w oparciu o układ chronologiczny, w którym cezury czasowe wyznaczają daty 1 kwietnia 1919 roku oraz 30 września 1924 roku, z jednoczesnym uporządkowaniem tematycznym uwzględniającą zmieniającą się strukturę organizacyjną, a także kontekst historyczny. Dotychczasowe badania nad tytułowym luminarzem stanowią odzwierciedlenie w licznych notkach biograficznych zamieszczonych w księgach pamiątkowych i jubileuszowych UAM, słownikach czy encyklopediach, w ujęciu całościowym jednakże brak szczegółowej analizy okresu poznańskiego.

Trzon bazy źródłowej stanowią, wyszczególnione w bibliografii, źródła archiwalne Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu – odręczne notatki, Curriculum Vitae z uwzględnieniem działalności naukowej, świadectwa, urzędowe pisma, telegramy oraz nekrolog składające się na „Akta Osobiste Prof. Danysza”. Ponadto źródła drukowane, kroniki Uniwersytetu Poznańskiego z lat 1923-1926, spisy wykładów UP 1919-1924, księgi pamiątkowe, maszynopisy, literatura przedmiotu uwzględniająca notki biograficzne Antoniego Danysza oraz dotychczasowe opracowania autora dotyczące poznańskiej uniwersyteckiej pedagogiki i biogramów jej twórców.

Antoni Danysz urodził się 16 stycznia 1853 roku w Poznaniu, w rodzinie Ignacego (kapitana w powstaniu listopadowym, po którym wyemigrował do Francji, gdzie przebywał 10 lat, pracując jako nauczyciel domowy w rodzinie hrabiego de Grancy) i Pauliny z Rehfałdów (pochodzącej z niemieckiej, jednakże spolszczonej rodziny), jako syn urzędnika ziemstwa powiatowego². Miał trzy siostry: Annę, Anastazję i Michalinę. Michalina wyszła za mąż za Stanisława Mottego, wielkopolskiego działacza społecznego, współzałożyciela Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, brata Marcelego Mottego – poznańskiego felietonisty³. Jednakże to Anna, która ukończyła pensję Poplińskich w Poznaniu (w 1871 roku przejęła ją na własność), miała wpływ na losy Antoniego – ojciec rodziny zmarł, kiedy ten miał dwa lata. Szkołę elementarną Antoni ukończył w Poznaniu⁴. W 1861 roku rozpoczął naukę w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w tym samym mieście⁵. Początkowy okres edukacji w gimnazjum nie był po myśli Antoniego Danysza, gdyż pierwszą klasę powtarzał. Później natomiast uczniem był „dobrym” (taką ocenę uzyskał z zachowania i pilności, religii, łaciny, greckiego, języka francuskiego, historii i geografii), jednakże z języka polskiego „jego postępy w ciągu roku, jego znajomość literatury oraz praca maturalna były celujące”⁶. Jedynie z gimnastyki miał „osiągnięcia zaledwie średnie”⁷. Po zdaniu matury, w 1871

² P. Cegielska, *Z moich wspomnień. Przechadzki po mieście*, Poznań 1997, s. 32.

³ Zob. I. Wyszowska, *Marceli Motty (1818-1898). Poznański nauczyciel, felietonista i pamiętnikarz*, Poznań 2008.

⁴ E. Nowaczyk, *Działalność naukowa i pedagogiczna Antoniego Danysza*, Poznań 1980, maszynopis, s. 5.

⁵ Wykaz Stanu Osobowego Antoniego Danysza z dnia 16 września 1924 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/25/36).

⁶ Świadectwo Dojrzałości Wychowanka Królewskiego Gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu Antoniego Danysza z dnia 30 września 1871 roku (Archiwum UAM w Poznaniu).

⁷ Ibidem.

roku⁸, podjął studia z dziedziny historii literatury na Uniwersytecie Wrocławskim (do 1872 roku), gdzie znalazł się na liście zasłużonych wrocławskich uczniów, następnie przeniósł się na uniwersytet w Lipsku, gdzie w latach 1872-1876 zgłębiał historię, sławistykę, filologię klasyczną oraz językoznawstwo indoeuropejskie⁹.

Doktoryzował się we Wrocławiu, w 1876 roku, w dziedzinie filozofii, na podstawie rozprawy *De Scriptorum Imprimis Poetarum Romanorum Studiis Catullanis*¹⁰. To także we Wrocławiu złożył egzamin nauczycielski w 1877 roku¹¹. W latach 1878-1909 pracował jako „nieetatowy” nauczyciel języków klasycznych w gimnazjach w Nakle, Poznaniu i Bydgoszczy (1878-1882), „pełnoprawny” pedagog w gimnazjum niemieckim w Międzyrzeczu (1882-1885, utracił posadę za postawę narodową), w szkołach w Rintelu i Nysie (1885-1892). Władze pruskie z niechęcią odnosiły się do działalności nauczycielskiej A. Danysza i celowo przenoszono go z jednej placówki edukacyjnej do drugiej celem

Fot. 1. Antoni Danysz. Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe (Sygnatura: I-N-112)

odseparowania od środowisk polskich. Podczas pobytu w Nysie nawiązał kontakt z prof. Michałem Bobrzyńskim oraz Stefanem Cegielskim – synem Hipolita. To oni umożliwili Antoniemu Danyszowi w czerwcu 1892 roku objęcie stanowiska nauczyciela w gimnazjum św. Anny w Krakowie, gdzie pracował do roku 1895¹². Na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie obronił pracę habilitacyjną *Reforma nauki języków nowożytnych a początkowa nauka języka niemieckiego w szkołach średnich galicyjskich* i został docentem w Katedrze Pedagogiki Uniwersytetu Lwowskiego (do 1902), wykładał dydaktykę języków nowożytnych. Był równocześnie nauczycielem języków klasycznych i języka polskiego w III Gimnazjum we Lwowie¹³. W latach 1903-1909 był kierownikiem, a następnie „ukochanym i niezapomnianym”¹⁴ dyrektorem VI Gimnazjum we Lwowie, gdzie kontynuował pracę

⁸ Curriculum Vitae Antoniego Danysza z dnia 24 listopada 1922 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33).

⁹ S. Możdżeń, *Danysz Antoni*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2003, t. 1, s. 615.

¹⁰ S. Truchim, *Historia szkolnictwa i oświaty polskiej w Wielkim Księstwie Poznańskim 1862-1915*, t. 1, Łódź 1968, s. 76.

¹¹ A. Stopińska-Pajak, *Danysz Antoni*, w: *Słownik pedagogów polskich*, red. W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda, Katowice 1998, s. 45.

¹² T. Klanowski, *Germanizacja gimnazjów w Wielkim Księstwie Poznańskim i opór młodzieży polskiej w latach 1870-1914 na przykładzie Gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu*, Poznań 1962, s. 15.

¹³ H. Winnicka, *Danysz Antoni*, w: *Słownik historyków polskich*, red. M. Rosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 100.

¹⁴ Telegram pośmiertny nadesłany przez VI Gimnazjum im. Stanisława Staszica we Lwowie (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33/67).

pedagogiczną¹⁵. To tam organizował oficjalne kursy praktyczne dla kandydatów do zawodu nauczycielskiego. Podczas pobytu we Lwowie współpracował z czasopismami „Szkoła”, „Eos” oraz „Muzeum”. Opracowywał również hasła dla *Encyklopedii Wychowawczej* czy „Kuriera Lwowskiego”¹⁶. Już wówczas pisano o Antonim Danyszku jako o wybitnym pedagogu i cenionym autorze szeregu prac¹⁷. Zyskał sławę nadzwyczaj gruntownego i metodycznego nauczyciela. W listopadzie 1909 roku, po 32 latach intensywnej pracy edukacyjnej przeszedł na emeryturę i zamieszkał w Krakowie, gdzie poświęcił swój czas na badania naukowe z dziedziny polonistyki i pedagogiki¹⁸ – w szczególności z historii wychowania i szkolnictwa polskiego do XVII wieku. W 1917 roku Uniwersytet Warszawski za pośrednictwem prof. Jana Łukasiewicza, dziekana Wydziału Filozoficznego, zaproponował Antoniemu Danyszowi, kierownictwo Katedrą Pedagogiki¹⁹. Jednakże A. Danysz propozycję odrzucił, skupiając się na pracy badawczej²⁰.

Okres poznański rozpoczyna data 1 kwietnia 1919 roku określona w dokumentacji Antoniego Danysza, opatrzonej odręcznym dopiskiem „pedagogika”²¹, mianem „reaktywacji i służby jako profesor zwyczajny w Uniwersytecie”²². To wówczas powraca do Poznania i zamieszkuje na parterze kamienicy przy ulicy Józefa Łukasiewicza 19. Lata 1919-1925 to działalność organizatorska, dydaktyczna oraz naukowo-badawcza na rzecz stworzenia silnego ośrodka pedagogicznego kształcenia w strukturach Wszechnicy Piastowskiej²³. Okres poznański, nierozdzielnie związany z Uniwersytetem Poznańskim, to zwieńczenie i ukoronowanie drogi zawodowej Danysza. Doświadczenie zdobyte w pracy nauczyciela w szkolnictwie niższego stopnia z powodzeniem wykorzystywał w działalności akademickiej, wpływając na kształtowanie przyszłych pokoleń kadry nauczycielskiej. Było to o tyle istotne, że na terenie Wielkopolski brak było odpowiednio wykwalifikowanych nauczycieli, co zmuszało do sprowadzania ich z innych rejonów Polski²⁴. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku państwo polskie stanęło wszak przed wyzwaniem obudowy systemu oświaty²⁵.

¹⁵ Życiorys i działalność naukowa Prof. Dr. Antoniego Danysza (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33).

¹⁶ Zob. np. A. Danysz, *Pedagogika Arystotelesa*, „Eos”, 10/1904; idem, *Uwagi o pedagogice Pseudo-Plutarcha*, „Eos”, 14/1908; idem, *Listy porucznika polskiego z roku 1881*, „Eos”, 1909; idem, *Błędy w cytatach łacińskich*, „Kurier Lwowski”, 1908; idem, *J.A. Komeński*, „Encyklopedia Wychowania”, 1902.

¹⁷ W. Bobrowska-Nowak, *Pionierzy psychologii naukowej w Polsce*, Katowice 1971, s. 127.

¹⁸ Curriculum Vitae Antoniego Danysza z dnia 24 listopada 1922 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33).

¹⁹ *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia (1919, 1919-1920, 1920-1921, 1921-1922, 1922-1923): za rektoratu Heliodora Święcickiego: księga pamiątkowa*, red. A. Wrzosek, Poznań 1924, s. 73.

²⁰ Życiorys i działalność naukowa Prof. Dr. Antoniego Danysza (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33).

²¹ Wykaz Stanu Osobowego Antoniego Danysza z dnia 16 września 1924 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/25/36).

²² E. Nowaczyk, op. cit., s. 5.

²³ Dnia 10 kwietnia 1920 roku Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, na wniosek senatu Wszechnicy Piastowskiej (Dziennik Ustaw Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej nr 24 z dnia 26 maja 1920 roku) nadało jej nazwę urzędową – w ten sposób Wszechnica Piastowska została przemianowana na Uniwersytet Poznański.

²⁴ M. Jabczyński, *Dziesięć lat szkoły polskiej w Poznańskim Okręgu Szkolnym*, Poznań 1929, s. 73.

²⁵ W. Grabowska, *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1932-1939*, Wrocław 1976, s. 11.

Powstanie Wszechnicy Piastowskiej oraz Katedry Pedagogiki i Dydaktyki – powrót Antoniego Danysza do Poznania

Wzmoczony od II połowy XIX wieku w stosunku do polskiego społeczeństwa ucisk pruskiego zaborcy nie sprzyjał rozwojowi nauki w Wielkopolsce. Wyrazem tego stanu był fakt, iż w chwili konstituowania się uniwersyteckiej pedagogiki w Poznaniu nie było miejscowego kandydata na objęcie kierownictwa. Początki poznańskiej uniwersyteckiej pedagogiki sięgają 1919 roku²⁶, kiedy to w ramach powołanego do życia Uniwersytetu Poznańskiego, który otworzył swe wrota, by „promieniować na nasze kresy zachodnie światłością kultury polskiej”²⁷, powstała Katedra Pedagogiki i Dydaktyki, co uznano za wyjątkowe wydarzenie dla rozwoju polskiej pedagogiki²⁸. Zadanie Uniwersytetu było oczywiste: ma być wszechnicą oświaty, nauki, kultury, a przede wszystkim, widocznym z daleka, ogniskiem patriotyzmu²⁹.

Podczas IV posiedzenia Komisji Uniwersyteckiej w dniu 10 grudnia 1918 roku, na wniosek prof. Heliodora Święcickiego, podjęto uchwałę o utworzeniu na planowanej Wszechnicy Piastowskiej Katedry Pedagogiki i Dydaktyki. Jednocześnie ustalono kandydaturę Antoniego Danysza na kierownika Katedry³⁰. Stefan Błachowski o przyczynach powstania w Poznaniu studiów uniwersyteckich pisał: „świadomość, że w Odrodzonej Polsce pedagogika musi się należycie rozwijać dla dobra szkolnictwa skłoniła Uniwersytet Poznański do kreowania jedynej w Polsce zwyczajnej katedry pedagogiki i zaproponowanie jej profesorowi Danyszowi”³¹.

Antoni Danysz kierownikiem Katedry Pedagogiki i Dydaktyki w Uniwersytecie Poznańskim został w wieku 66 lat³². Pismem Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej Wydziału do Spraw Oświaty i Szkolnictwa (22 lutego 1919 roku) zaproponowano oficjalnie Antoniemu Danyszowi to stanowisko. Propozycje ze strony uniwersytetów były świadectwem rangi i potencjału organizatorskiego A. Danysza³³. Warto nadmienić, iż na posiedzeniu Komisji Stabilizacyjnej w Krakowie na stanowisko kierownika Katedry Pedagogiki wysunięto dwie kandydatury: Antoniego Danysza i historyka oświaty – Antoniego Karbowiaka³⁴.

Dowiedziawszy się o wyznaczeniu do kierowania Katedrą Pedagogiki i Dydaktyki Antoni Danysz, przyjmując propozycję bez wahania, napisał list skierowany do Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej Wydziału do Spraw Oświaty i Szkolnictwa³⁵ z dnia 10 marca 1919 roku: „Na orędzie Wysokiego Komisariatu z 22 lutego 1919 mam zaszczyt odpowiedzieć, że ofiarowaną sobie zwyczajną Katedrą Pedagogiki i Dydaktyki przy powstającej Wszechnicy w Poznaniu jestem gotów przyjąć. Uważam sobie za obowiązek wyrazić wysokiemu

²⁶ K. Nowak-Kluczyński, *Od Antoniego Danysza do Ludwika Jaxa-Bykowskiego. Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919-1939*, „Kronika Miasta Poznania”, 2019, nr 1, s. 301-316.

²⁷ Słowa wypowiedziane przez komisarza Adama Poszywińskiego w imieniu Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej podczas poświęcenia przez prymasa Edmunda Dalbora budynku Collegium Maius.

²⁸ D. Drynda, *Pedagogika Drugiej Rzeczypospolitej: warunki – orientacje – kontrowersje*, Katowice 1987, s. 70.

²⁹ B. Miśkiewicz, *Uniwersytet Poznański. Fakty, refleksje, wspomnienia*, Poznań 1983, s. 14-15.

³⁰ I. Kobek, *Katedra Pedagogiki Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1945-1970*, Poznań 1990, maszynopis, s. 4.

³¹ S. Błachowski, *Pedagogika w Uniwersytecie Poznańskim*, „Kurier Poznański”, 14.11.1924, nr 264, s. 6.

³² B. Bromberek, *Studia uniwersyteckie w zakresie nauki o edukacji w świetle badań empirycznych*, Poznań 1998, s. 33.

³³ K. Nowak-Kluczyński, *Danysz Antoni – pedagog, historyk wychowania*, w: *Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego 1919-2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019, s. 86-92.

³⁴ E. Nowaczyk, op. cit., s. 20.

³⁵ J. Hellwig, *Dzieje historii wychowania w Polsce i jej twórcy*, Poznań 2001, s. 127-128.

Komisaryatowi szczególną wdzięczność, że mi dał sposobność służenia mojej ściślejszej ojczyźnie i memu rodzinnemu miastu, dla których dobra nie było mi dotąd danem cokolwiek zdziałać. Niestety mogę Wielkopolsce ofiarować tylko resztki swego życia i swych sił, bo liczę sześćdziesiąt sześć lat wieku. Orędzie Wysokiego Komisaryatu otrzymałem dopiero przed kilku dniami. Powołanie mnie do Poznania zastało mnie zupełnie nieprzygotowanym. Z tego powodu niemożliwą rzeczą jest dla mnie zastosować się do wyrażonego życzenia, abym już w bieżącym miesiącu stawił się w Poznaniu. Ponieważ do Galicji prawdopodobnie już nie wrócę, muszę zlikwidować swój 27-letni w niej pobyt, do czego będę potrzebował kilku tygodni. W każdym razie około 1. maja zjadę do Poznania. Dla ewentualnego zestawienia spisu wykładów donoszę, że zamierzam wykładać w letnim półroczu 1919: – Pedagogikę ogólną – 3 godziny, – Seminarium pedagogiczne – 2 godziny; a) czytanie i omawianie prac pedagogicznych, wykonywanych przez słuchaczy; b) czytanie i objaśnianie najstarszej pedagogiki polskiej Erazma Glicznera pt. «Książka o wychowaniu» w przedruku Kraków 1876³⁶.

Przyjęcie stanowiska na Uniwersytecie Poznańskim świadczyło o głębokiej więzi, jaka łączyła Antoniego Danysza z ziemią wielkopolską. Z wielką ofiarnością i skromnością powrócił do Poznania. Okres ten w jego biografii to czas wytężonej pracy na rzecz poznańskiej akademickiej pedagogiki i całego Uniwersytetu Poznańskiego³⁷.

Zaangażowanie dydaktyczne Antoniego Danysza jako kierownika poznańskiej uniwersyteckiej pedagogiki

Antoni Danysz, zostając kierownikiem Katedry Pedagogiki i Dydaktyki, włączył się w pracę na rzecz całej poznańskiej Uczelni³⁸. Pełnił w latach 1919-1924 funkcję prorektora, będąc w składzie pierwszego Senatu Wszechnicy Piastowskiej³⁹, który zebrał się w czerwcu 1919 roku. Od początku dążył do zbudowania silnego ośrodka dla pedagogicznego kształcenia oraz nadania mu właściwej rangi. Był niezwykle zaangażowany na płaszczyźnie edukacyjnej w kontekście Katedry Pedagogiki. Konstruując bazę przedmiotów, skupiał się na tym, by kandydaci do zawodu nauczyciela posiadali szeroką i usystematyzowaną wiedzę, nie wyłącznie z zakresu nauk pedagogiczno-psychologicznych, ale także z nauk pokrewnych, tj. wychowania fizycznego czy higieny szkolnej. Dobór wykładanych dyscyplin był gwarancją gruntownego i wszechstronnego przygotowania do pracy w szkole średniej⁴⁰. Studenci Wydziału Filozoficznego UP uczestniczyli w zajęciach prowadzonych przez doświadczonych

³⁶ Pismo Do Wysokiego do Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej Wydziału do Spraw Oświaty i Szkolnictwa z dnia 10 marca 1919 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33/3).

³⁷ A. Danysz, *Studium Pedagogiczne wyższe. Studium Pedagogiki w Uniwersytecie Poznańskim*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1922, nr 3, s. 244-251.

³⁸ Zob. K. Nowak-Kluczyński, *Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim i Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (lata 1919-1993)*, w: *XXV lat Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1993-2018. Wydanie jubileuszowe*, red. A. Cybal-Michalska, A. Gromkowska-Melosik, K. Kuszak, M. Piorunek, W. Segiet, Poznań 2018, s. 283-294; idem, *Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim i na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w latach 1919-2023*, w: *XXX lat Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1993-2023. Wydanie jubileuszowe*, red. A. Cybal-Michalska, A. Gromkowska-Melosik, K. Kuszak, M. Piorunek, W. Segiet, Poznań 2023, s. 363-417.

³⁹ Życiorys i działalność naukowa Prof. Dr. Antoniego Danysza (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33).

⁴⁰ S. Michalski, *Szkolnictwo powszechne i zakłady kształcenia nauczycieli w Wielkopolsce w okresie międzywojennym*, Poznań 1962, s. 123-124.

dydaktyków i pedagogów, w tym Antoniego Danysza, który w latach akademickich 1919/1920-1923/1924 wykładał „pedagogikę ogólną”, „historię teorii wychowawczej”, „historię teorii wychowawczej w XVIII wieku (od Locke’a do Herbata)” oraz prowadził seminarium pedagogiczne i ćwiczenia seminaryjne⁴¹. Ukończenie studiów pedagogicznych na Uniwersytecie Poznańskim było równoznaczne z uzyskaniem przez studentów pełnych kwalifikacji nauczycieli szkół średnich.

Kiedy Katedra Pedagogiki i Dydaktyki UP rozpoczynała swą działalność, nie posiadała odpowiedniego do jej potrzeb zaplecza lokalowego ani budżetu na jej funkcjonowanie. Na początku zaadaptowano pomieszczenie na parterze zamku. Jednakże z roku na rok liczba studentów rosła. W roku 1922, na 51 zapisanych studentów, dla blisko połowy nie można było znaleźć pomieszczenia⁴². Inną trudnością, z jaką spotkał się Antoni Danysz, były braki książek oraz podręczników w pracy dydaktycznej. Jednakże 30 czerwca 1919 roku przejęto bibliotekę Akademii Królewskiej, co sprawiło, iż „raczkująca” poznańska uniwersytecka pedagogika otrzymała kilkaset tomów dzieł pedagogicznych. Wysokie ceny książek w języku polskim sprawiły, iż otrzymany zbiór był głównie w języku niemieckim, uzupełniony pojedynczymi książkami w języku ojczystym⁴³. Antoni Danysz, jak to było kiedyś w zwyczaju, dołączył do otrzymanego zbioru swój prywatny księgozbiór. Z racji niedostępności książek czytano m.in. *Traktat Elżbiety Rakuskiej* w jego przekładzie, *O kształceniu* jego autorstwa czy *Ustawy Komisji Edukacji, Ogólną pedagogikę* Jana Fryderyka Herbarta w oryginale i tłumaczeniu Danysza⁴⁴. Pragnąc zaradzić problemowi deficytu literatury przedmiotu, podejmował starania o wydanie „Biblioteki Klasyków Pedagogiki” w języku polskim. Miała ona zawierać m.in. dzieła bądź części dzieł Platona, Arystotelesa, Kwintyliana, św. Augustyna, Jana Amosa Komeńskiego, Jana Henryka Pestalozziego czy Jana Fryderyka Herbarta⁴⁵.

Antoni Danysz zdecydowanie uważał, że studenci, jako przyszli nauczyciele, powinni zostać wyposażeni w umiejętności praktyczne. „Przyszły zegarmistrz uczy się swojej sztuki nie z książki, lecz w pracowni zegarmistrzowskiej, stolarz nie z wykładów o stolarstwie, lecz w pracowni stolarskiej” – pisał w 1922 roku⁴⁶. Dobra znajomość dydaktyki to nie wszystko, należy skupić się także na wiedzy praktycznej z zakresu pedagogiki oraz psychologii. Był gorącym zwolennikiem utworzenia przy uniwersytetach szkół ćwiczeń, dzięki którym studenci mogliby w praktyce sprawdzić własną wiedzę. Według niego, w zakresie przygotowania praktycznego powinny współdziałać z uniwersytetem władze szkolne. Był

⁴¹ Spis wykładów, półrocze jesienne 1919 r. Nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1919, s. 6; Spis wykładów w półroczu zimowym 1920 r. Nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1920, s. 7; Spis wykładów w roku akademickim 1920/1921, Nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1921, s. 4; Spis wykładów w roku akademickim 1921/1922, Nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Czcionkami Drukarni Uniwersyteckiej, Poznań 1922; Spis wykładów na I, II i III trymestrze roku akademickiego 1922/1923, Drukiem i nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1922; Spis wykładów na I, II i III trymestrze roku akademickiego 1923/1924, Drukiem i nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1923.

⁴² A. Wrzosek, *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swojego istnienia za rektoratu H. Świątecznego*, Poznań 1924, s. 513.

⁴³ Księga Pamiątkowa Uniwersytetu Poznańskiego. Lata 1919-1923, Poznań 1925, s. 73.

⁴⁴ J. Hellwig, *Prace naukowe Antoniego Danysza w Katedrze Pedagogiki na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919-1925*, „Kronika Wielkopolski”, 1992, nr 1, s. 63.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ A. Danysz, *Studium Pedagogiczne wyższe. Studium Pedagogiki w Uniwersytecie Poznańskim*, op. cit., s. 247.

przekonany, że kształcenia i wychowania młodzieży można nauczyć się wyłącznie przez uczenie rzeczywistych uczniów w „prawdziwej” szkole.

W pierwszym roku akademickim Wszechnicy Piastowskiej uruchomiono 16 seminariów, w tym także pedagogiczne kierowane przez samego A. Danysza. Na seminariach czytano i omawiano dzieła pedagogiczne oraz objaśniano prace przygotowane przez studentów, przy czym członek seminarium zobowiązany był co najmniej raz w czasie swojego pobytu na seminarium interpretować wybrane dzieło pedagogiczne i raz czytać swą pracę. Co tyczy się doboru literatury, Antoni Danysz nie mógł w pełni decydować o tym zagadnieniu. Był on w dużej mierze uzależniony od dostępności pozycji książkowych, a przede wszystkim od ilości egzemplarzy. Tematycznie najczęściej zagadnień opracowywanych podczas zajęć dotyczyło historii pedagogiki⁴⁷, np. „O badaniach inteligencji dzieci wstępujących do szkoły za pomocą testów skali metrycznej Simona i Bineta”, „Osobowość nauczyciela jako najważniejszy czynnik wychowawczy”, „Idealizm uczonego według Ludwika Vivesa”, „Pytania o technice dydaktycznej”, „Montaigne”, „Szkoła a wychowanie”, „Lekcja szkolna i jej części”, „Mickiewicz jako nauczyciel w Kownie”.

Działalność naukowo-badawcza Antoniego Danysza

W pierwszych latach działalności Katedry Pedagogiki i Dydaktyki Uniwersytetu Poznańskiego prym wiodły zagadnienia związane z teorią wychowania, oświatą dorosłych i historią wychowania⁴⁸. Antoni Danysz w ramach tych dziedzin naukowo zajmował się ideą wychowania narodowego opartego na powszechnych i trwałych wartościach kultury narodowej. Podejmowaną przez niego problematykę badawczą uzupełniały również prace z zakresu podstaw dydaktyki i metodyki nauczania⁴⁹. Zdaniem Stefana Możdżenia „zasłynął jako niezwykle pedagog, wysoko ceniony w nauce, obdarzony zmysłem krytycznym, szermierz zasad wychowawczych, który wzbogacił polską naukę wieloma pracami z zakresu filologii klasycznej, słowiańskiej, dziejów wychowania, pedagogiki i dydaktyki”⁵⁰.

Prace naukowo-badawcze Antoniego Danysza sytuują się na pograniczu pedagogiki i historii wychowania, a osadzone są w tradycji herbartowskiej⁵¹. Uznaje się go za najbardziej znanego i zasłużonego dla ugruntowania oraz popularyzacji herbartyzmu w polskiej pedagogice⁵². Jako pierwszy w Polsce użył nazwy „teleologia pedagogiczna” na oznaczenie

⁴⁷ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1923/1924, Poznań 1925, s. 48.

⁴⁸ K. Nowak-Kluczyński, *Historia dyscypliny pedagogiki na Uniwersytecie Poznańskim oraz Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w stulecie istnienia – próba rekonstrukcji*, „Studia Edukacyjne”, 2020, nr 58, s. 191-212; idem, *Instytucjonalizacja pedagogiki w okresie Drugiej Rzeczypospolitej na przykładzie Katedry Pedagogiki i Dydaktyki Wszechnicy Piastowskiej*, „Biuletyn Historii Wychowania”, 2019, nr 40, s. 45-70; idem, *Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim 1919-1933, w: Społeczeństwo i edukacja. Teorie a implikacje praktyczne*, red. A. Ćwikliński, M. Przybyła, Poznań 2015, s. 45-69.

⁴⁹ W. Ambrozik, *Pedagogika poznańska – dokonania i perspektywy rozwoju*, w: *Uniwersytet. Społeczeństwo. Edukacja*, red. W. Ambrozik, K. Przyszczypkowski, Poznań 2004, s. 13-14.

⁵⁰ S. Możdżeń, op. cit., s. 615-616.

⁵¹ Zob. A. Ratuś, *Pedagogika herbartowska*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI*, red. T. Pilch, Warszawa 2005, t. 4, s. 141.

⁵² K. Jakubiak, R. Leppert, *Ewolucja koncepcji pedagogiki ogólnej w polskiej myśli edukacyjnej XIX i XX wieku*, w: *Studia z dziejów oświaty i myśli pedagogicznej XIX-XX wieku*, red. J. Szablicka-Żak, Wrocław 1998, s. 75.

działu pedagogiki ogólnej, dotyczącego celów wychowania⁵³. Nieoceniony wkład wniósł w rozwój historii wychowania⁵⁴. Jest autorem ponad 60 prac (65 prac opublikowanych i dwie prace w przygotowaniu)⁵⁵ z dziedziny pedagogiki ogólnej, literatury starożytnej, języka polskiego oraz dziejów wychowania w Polsce z których znaczna część powstała w czasie jego pracy na Uniwersytecie Poznańskim⁵⁶. Do najważniejszych prac Danysza zaliczyć można dzieła *O wychowaniu*, *O kształceniu* czy *Studia z dziejów wychowania w Polsce*⁵⁷. W dziele *O kształceniu* pisał, iż „wiedza jest zdobyczą wieków i pokoleń i jako taką wspólną własnością kulturalną, którą utrzymywać, t.j. przelewać na dorastające pokolenie jest obowiązkiem tak całego społeczeństwa, jak każdej jednostki [...] Ale zyskiwanie wiedzy wychowuje zarazem. Wiedza nic na tem nie traci, że się ją wyzyskuje w wychowawczych celach [...] Jeśli ktoś silił się dawać wiedzę wyłącznie jako postulat kulturalny, nie może przez naukę nie wychowywać”⁵⁸.

Prace naukowe Antoniego Danysza podzielić można na trzy grupy: prace z zakresu pedagogiki, historii wychowania oraz filologii polskiej i klasycznej. Do pierwszej grupy zalicza się rozprawy poświęcone zagadnieniom teorii wychowania i nauczania. Początkowo były to drobne artykuły publikowane w czasopismach pedagogicznych, takich jak „Szkoła” czy „Muzeum” oraz w zeszytach Encyklopedii Wychowania, która skupiała m.in. zwolenników herbartyzmu⁵⁹. Z czasem wydane zostały dwa dzieła Antoniego Danysza, będące syntezą jego poglądów, wspomniane *O wychowaniu* oraz *O kształceniu*, które się naukowo uzupełniają. *O wychowaniu* tyczy się pedagogiki ogólnej, *O kształceniu* – dydaktyki ogólnej. Obie pozycje mają wspólny cel: w popularnym wykładzie uczą o zadaniach i czynnościach wychowania, którego jedną stroną stanowi wychowanie w ścisłym znaczeniu, a drugą kształcenie. Według Antoniego Danysza wychowaniem zajmują się przede wszystkim rodzice, wykształceniem nauczyciele. W dziele *O wychowaniu* autor uwzględnia rodziców, którzy obowiązki muszą wykonywać zwykle bez specjalnego przygotowania. Z kolei w książce *O kształceniu* pisze o pracy zawodowej nauczycieli, którzy przed jej podjęciem uzyskują specjalne przygotowanie. Podkreśla, że w pracy nauczyciela ważna jest także dobra znajomość własnych uczniów oraz posiadany „takt pedagogiczny”⁶⁰. Reasumując, należy zauważyć, że

⁵³ W. Furmanek, *Cele pedagogiczne w: Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2003, t. 1, s. 459.

⁵⁴ H. Markiewiczowa, *Wybrane zagadnienia z historii wychowania*, Warszawa 2001, s. 6.

⁵⁵ Życiorys i działalność naukowa Prof. Dr. Antoniego Danysza (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33).

⁵⁶ Zob. A. Danysz, *Jan Amos Komeński. Przyczynek do jego działalności w Polsce*, Rocznik TPN, t. 25, Poznań 1898; idem, *Instrukcje wychowawcze Jakuba Sobieskiego*, Poznań 1899; idem, *Teoria pedagogiczna Kwintyliana*, Lwów 1899; idem, *O wychowaniu królewicza. Traktat pedagogiczno-humanistyczny z roku 1502*, Lwów 1900; idem, *O wychowaniu*, Lwów 1903; idem, *Marcius jako pedagog*, Lwów 1905; idem, *Erazm Gliczner jako pedagog. Studium nad pierwszą pedagogiką Polską*, Rocznik TPN, t. 38, Poznań 1912; idem, *O wychowaniu Zygmunta Augusta*, Kraków 1915; idem, *O kształceniu*, Lwów 1918; idem, *Studia z dziejów wychowania w Polsce (Ministerstwo WRiOP)*, Kraków 1921.

⁵⁷ A. Stopińska-Pająk, *Danysz Antoni*, w: *Słownik pedagogów polskich*, red. W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda, Katowice 1998, s. 46.

⁵⁸ A. Danysz, *O kształceniu*, Lwów 1918, s. 12.

⁵⁹ S. Możdżeń, op. cit., s. 615.

⁶⁰ J. Hellwig, *Prace naukowe Antoniego Danysza w Katedrze Pedagogiki na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919-1925*, „Kronika Wielkopolski”, 1992, nr 1, s. 65-66.

w pierwszej grupie prac główne zagadnienia to poznanie ucznia, wychowanie, przygotowanie dobrego nauczyciela oraz zorganizowana szkoła.

Do drugiej grupy prac należą ważne monografie z historii wychowania. Studia historyczno-wychowawcze Antoniego Danysza cechuje staranne wykończenie, przemyślenie tematu i szeroka podstawa komparatystyczna. W swych badaniach koncentrował się na starożytnych myślicielach (Arystoteles, Pseudo-Plutarch) z jednej strony oraz na rodzimej teorii i praktyce pedagogiki humanistycznej z drugiej⁶¹. Skupiał się na dziełach Szymona Marycjusza, Erazma Glicznera, Jana Rybińskiego, Jakuba Sobieskiego, opracował studium o wychowaniu Zygmunta Augusta oraz o działalności Jana Amosa Komeńskiego w Polsce. Znaczna część tej grupy rozważań zawarta została w dziele *Studia z dziejów wychowania*, opublikowanym w 1921 roku⁶².

Do trzeciej grupy prac naukowych należy zaliczyć te z zakresu filozofii klasycznej i polskiej jak np. *Odrębności słownikarskie języka polskiego w Wielkopolsce w stosunku do Galicji*, *Ortograficzne sprzeczności w sądach staropolskich*, *Znaczenie wyrazów wychowywać i wychowanie w dawniejszej polszczyźnie* oraz *Powstanie niektórych wyrazów polskich*⁶³.

Schylek działań na Uniwersytecie Poznańskim

Antoni Danysz pracował na stanowisku kierownika Katedry Pedagogiki i Dydaktyki na Uniwersytecie Poznańskim do 30 września 1924 roku. To właśnie wówczas na własną prośbę został przeniesiony na emeryturę, otrzymując 3 października 1924 roku godność profesora honorowego pedagogiki i dydaktyki Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Poznańskiego⁶⁴. Ustąpienie zbiegło się w czasie z ostatecznym ustaleniem podstaw organizacji Katedry. Jej losami zainteresowany był do końca – 29 kwietnia 1924 pisał do prof. Grochmalickiego – „mogę służyć wskazówkami co do wykładów pedagogiki, ponieważ z końcem bieżącego roku akademickiego przechodzę w stan spoczynku”⁶⁵. W Kronice Uniwersytetu Poznańskiego za rok akademicki 1923/1924 zapisano: „Ustąpienie prof. Danysza zeszło się prawie z ostatecznym ustaleniem podstaw organizacji Instytutu Pedagogicznego, który związany z Uniwersytetem tylko naukowo, służyć miał celowi, jaki dotychczas spełniała jedyna katedra prof. Danysza, a mianowicie kształceniu adeptów Wydziału Filozoficznego w metodach nauczania tych działów wiedzy, w których teoretyczne wykształcenie czerpali dotychczas z wykładów i ćwiczeń”⁶⁶. Jednakże Danysz, by mieć nadzór nad obsadą Katedry, wystąpił do Rady Wydziału z propozycją powołania na kierownika Katedry Pedagogiki Stanisława Kota z Krakowa, wybitnego historyka wychowania⁶⁷. Gdy ten propozycję odrzucił, Danysz

⁶¹ *Historia wychowania. Słownik biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, Olsztyn 2002, s. 27.

⁶² B. Nawroczyński, *Polska myśl pedagogiczna*, Lwów 1938, s. 66.

⁶³ J. Hellwig, *Prace naukowe Antoniego Danysza...*, op. cit., s. 66-67.

⁶⁴ Pismo skierowane do Wojewody Poznańskiego z informacją o nadaniu prof. Antoniemu Danyszowi profesora honorowego pedagogiki i dydaktyki na Wydziale Filozoficznym w Uniwersytecie Poznańskim z dnia 23 października 1925 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33/44).

⁶⁵ Pismo skierowane do Wielmożnego Pana prof. Grochmalickiego, Dziekana Wydziału Filozoficznego tutejszego Uniwersytetu z dnia 29 kwietnia 1924 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33/19).

⁶⁶ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1923/1924, Poznań 1925, s. 9.

⁶⁷ K. Nowak-Kluczyński, *Kierownicy Katedry Pedagogiki i Dydaktyki Na Uniwersytecie Poznańskim w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, w: *Wielkopolska i Wielkopole w dziejach polskiej edukacji*, red. E. Głowac-

wysunął kandydaturę Bogdana Nawroczyńskiego⁶⁸. Ten propozycję przyjął, jednocześnie zostając mianowanym profesorem nadzwyczajnym pedagogiki⁶⁹.

Po pięciu latach intensywnej działalności naukowej, dydaktycznej, pisarskiej, organizacyjnej i społecznej, pogorszenie się stanu zdrowia Antoniego Danysza zmusiło do „usunięcia w domowe zacisze”⁷⁰. Z początkiem 1924 roku złożył prośbę o przeniesienie na emeryturę. Dziekanat Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Poznańskiego pismem z dnia 30 września 1924 roku, przeniósł Antoniego Danysza w stan spoczynku⁷¹, którego początek datowany jest na 1 października 1924 roku⁷². W piśmie napisano: „Kiedy z początkiem 1919 roku w Wielkopolsce Uniwersytet organizowano, wszyscy jednomyślnie byli tego samego zdania, że pierwszą w Polsce katedrę pedagogiki, a jedną z pierwszych katedr na Wielkopolskim Uniwersytecie trzeba oddać Dobremu Synowi Wielkopolskiej Ziemi, Dyrektorowi Danyszowi. Proście nie odmówiłeś, Katedrę przyjąłeś w kwietniu 1919 roku i rozpocząłeś na nowo bardzo owocną działalność. Założyłeś Seminarium Pedagogiczne, zorganizowałeś Komisję Egzaminacyjną dla kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich, której byłeś pierwszym Prezesem, ułożyłeś dla niej przepisy, wykładałeś, uczyłeś, nie zważając na zdrowie słabe, a świecąc przykładem kolegom i uczniom. Ceniony przede wszystkim, zostałeś pierwszym Prorektorem w Poznańskim Uniwersytecie w roku akademickim 1919/1920. Dziś, kiedy na własną prośbę rozłączasz się chwilowo z naszą Szkołą, przyjm, Ukochany Panie Profesorze, od nas wszystkich serdeczne podziękowanie za pracę bez granic, za miłość wielką, jaką ukochałeś młodzież i Szkołę i za serce dobre”⁷³.

Dnia 12 grudnia 1925 roku Antoni Danysz, w obecności notariusza Czesława Chmielewskiego z Sądu Apelacyjnego w Poznaniu oraz prof. Jana Sajdaka i Adama Kleczkowskiego, spisał testament, na mocy którego po jego śmierci majątek odziedziczyła siostra Michalina z Danyszów Mottowa. Księgozbiór wraz z „trzema półkami” przekazano Wydziałowi Humanistycznemu Uniwersytetu Poznańskiego⁷⁴. Antoni Danysz nigdy nie założył rodziny, co w *Wykazie Stanu Osobowego* zapisane zostało jako „stan rodzinny: samotny”⁷⁵. Zmarł na krótko przed ukończeniem 73. roku życia jako „zasłużony syn ziemi Wielkopolskiej”⁷⁶. „Dnia 17 grudnia 1925 roku zmarł Antoni Danysz, profesor honorowy pedagogiki i dydaktyki, pierwszy Prorektor Uniwersytetu Poznańskiego i członek korespondent Polskiej Akademii Umiejętności. Położył on wybitne zasługi jako nauczyciel, uczony i działacz

ka-Sobiech, K. Kabacińska-Luczak, Poznań 2017, s. 231-256.

⁶⁸ Idem, *Nawroczyński Bogdan – pedagog*, w: *Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego 1919-2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019, s. 459-463.

⁶⁹ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1924/1925, Poznań 1926, s. 10.

⁷⁰ J. Hellwig, *Prace naukowe Antoniego Danysza...*, op. cit., s. 64.

⁷¹ S. Wołoszyn, *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku: próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym*, Kielce 1998, s. 25.

⁷² Wykaz Stanu Osobowego Antoniego Danysza z dnia 16 września 1924 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/25/36).

⁷³ E. Nowaczyk, op. cit., s. 28.

⁷⁴ Testament Antoniego Danysza z dnia 12 grudnia 1925 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/25/70).

⁷⁵ Wykaz Stanu Osobowego Antoniego Danysza z dnia 16 września 1924 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/25/36).

⁷⁶ Nekrolog śp. Dr. Antoniego Danysza (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/25).

społeczny⁷⁷. Tymi słowami rektor prof. dr Ludwik Sitowski rozpoczął 3 października 1926 roku uroczystość inauguracji nowego roku akademickiego⁷⁷.

Zakończenie

Antoni Danysz, jak pisał Stefan Błachowski po jego śmierci, „był wzorem prawości i pracowitości, wcieleniem cnót polskiego uczonego i pedagoga, jasnym przykładem dla młodszych pokoleń [...] wydała go wielkopolska ziemia⁷⁸. Wielokrotnie podkreślano jego wielkopolskie pochodzenie, był indywidualnością naukową dużego formatu. Wniósł duży wkład do rozwoju poznańskiej i polskiej pedagogiki oraz historii wychowania. Należał do tych historyków wychowania, których prace cechowało starannie przemyślenie tematu, szeroka podstawa porównawcza i idealne wykończenie⁷⁹. Był twórcą i głównym organizatorem poznańskiej uniwersyteckiej pedagogiki, o której pisał: „jest bowiem obecnie nauką, po której sobie ludzie tyle obiecują w sferze ducha, co po chemji w sferze technicznej i gospodarczej⁸⁰. W murach poznańskiej uczelni znalazł się w gronie znamienitych luminarzy nauki polskiej, np. historyka Romana Pollaka, filologa klasycznego Seweryna Hammera, archeologa Józefa Kostrzewskiego, historyka Kazimierza Tymienieckiego, etnografa Jana Bystronia czy socjologa Floriana Znanieckiego. Należał do tych uczonych Uniwersytetu Poznańskiego, którzy przyczynili się do jego rozgłosu nie tylko w Polsce, ale i w świecie⁸¹.

Wykłady Antoniego Danysza cieszyły się olbrzymią popularnością. Dla społeczności akademickiej był zawsze życzliwy i pomocny. Cieszył się dużym autorytetem i nienaganną kulturą osobistą. Był uważany za profesora o wszechstronnej wiedzy z zakresu pedagogiki, filologii klasycznej oraz historii kultury i wychowania. Okres poznański jego życia, nierozzerwalnie związany był z poznańską pedagogiką akademicką, której oddany był bez reszty. Cechowało go poczucie odpowiedzialności nie tylko za obszar organizatorski czy naukowy, ale przede wszystkim za dydaktyczny. Odnaczał się niespożytą energią i zaangażowaniem w każdy obszar swych uniwersyteckich działań.

Jako pierwszy kierownik Katedry Pedagogiki i Dydaktyki UP, Antoni Danysz, w latach 1919-1924, pełnił zarazem funkcję prorektora Uniwersytetu Poznańskiego w uznaniu dla jego wielkiego doświadczenia organizatorskiego. W roku 1921 Polska Akademia Nauk mianowała go swym członkiem korespondentem⁸². W uznaniu zasług 24 października 1924 roku został honorowym profesorem Uniwersytetu Poznańskiego. Rok później został odznaczony Krzyżem Komandorskim Odrodzenia Polski za zasługi na polu naukowym i pedagogicznym.

⁷⁷ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1925/1926, Poznań 1926, s. 3.

⁷⁸ S. Błachowski, Śp. Prof. Antoni Danysz (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/25).

⁷⁹ *Historia wychowania. Słownik biograficzny...*, op. cit., s. 27.

⁸⁰ A. Danysz, *Studium Pedagogiczne wyższe. Studium Pedagogiki w Uniwersytecie Poznańskim*, op. cit., s. 244-245.

⁸¹ J. Kostrzewski, *O emigrantach naukowych z Wielkopolski*, „Roczniki Historyczne”, 23/1957, s. 1-20.

⁸² Życiorys i działalność naukowa Prof. Dr. Antoniego Danysza (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33).

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Curriculum Vitae Antoniego Danysza z dnia 24 listopada 1922 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33).
- Księga Pamiątkowa Uniwersytetu Poznańskiego. Lata 1919-1923, Poznań 1925.
- Nekrolog śp. Dr. Antoniego Danysza (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/25).
- Pismo Do Wysokiego do Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej Wydziału do Spraw Oświaty i Szkolnictwa z dnia 10 marca 1919 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33/3).
- Pismo skierowane do Wojewody Poznańskiego z informacją o nadaniu prof. Antoniemu Danyszowi profesora honorowego pedagogiki i dydaktyki na Wydziale Filozoficznym w Uniwersytecie Poznańskim z dnia 23 października 1925 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33/44).
- Pismo skierowane do Wielmożnego Pana prof. Grochmalickiego, Dziekana Wydziału Filozoficznego tutejszego Uniwersytetu z dnia 29 kwietnia 1924 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33/19).
- Świadectwo Dojrzałości Wychowanka Królewskiego Gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu Antoniego Danysza z dnia 30 września 1871 roku (Archiwum UAM w Poznaniu).
- Telegram pośmiertny nadesłany przez VI Gimnazjum im. Stanisława Staszica we Lwowie (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33/67).
- Testament Antoniego Danysza z dnia 12 grudnia 1925 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/25/70).
- Wykaz Stanu Osobowego Antoniego Danysza z dnia 16 września 1924 roku (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/25/36).
- Życiorys i działalność naukowa Prof. Dr. Antoniego Danysza (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/33).
- S. Błachowski, Śp. Prof. Antoni Danysz (Archiwum UAM w Poznaniu – Akta Osobiste Prof. Danysza – sygnatura 152/25).

Źródła drukowane

- Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia (1919, 1919-1920, 1920-1921, 1921-1922, 1922-1923): za rektoratu Heliodora Świącickiego: księga pamiątkowa*, red. A. Wrzosek, Poznań 1924.
- Danysz A., *Studium Pedagogiczne wyższe. Studium Pedagogiki w Uniwersytecie Poznańskim*, „Przeгляд Pedagogiczny”, 1922, nr 3, s. 244-251.
- Danysz A., *O kształceniu*, Lwów 1918.
- Danysz A., *Pedagogika Arystotelesa*, „Eos”, 10/1904.
- Danysz A., *Uwagi o pedagogice Pseudo-Plutarcha*, „Eos”, 14/1908.
- Danysz A., *Listy porucznika polskiego z roku 1881*, „Eos”, 1909.
- Danysz A., *Błędy w cytatach łacińskich*, „Kurier Lwowski”, 1908.
- Danysz A., *J.A. Komeński*, „Encyklopedia Wychowania”, 1902.
- Danysz A., *Jan Amos Komeński. Przyczynek do jego działalności w Polsce*, Rocznik TPN, t. 25, Poznań 1898.
- Danysz A., *Instrukcje wychowawcze Jakuba Sobieskiego*, Poznań 1899.
- Danysz A., *Teoria pedagogiczna Kwintyliana*, Lwów 1899.
- Danysz A., *O wychowaniu królewicza. Traktat pedagogiczno-humanistyczny z roku 1502*, Lwów 1900.
- Danysz A., *O wychowaniu*, Lwów 1903.

Danysz A., *Maricius jako pedagog*, Lwów 1905.

Danysz A., *Erazm Glicznier jako pedagog. Studium nad pierwszą pedagogiką Polską*, Rocznik TPN, t. 38, Poznań 1912.

Danysz A., *O wychowaniu Zygmunta Augusta*, Kraków 1915.

Danysz A., *Studia z dziejów wychowania w Polsce (Ministerstwo WRiOP)*, Kraków 1921.

Kroniki

Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1923/1924, Poznań 1925.

Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1924/1925, Poznań 1926.

Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1925/1926, Poznań 1926.

Spisy

Spis wykładów, półrocze jesienne 1919 r. Nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1919.

Spis wykładów w półroczu zimowym 1920 r. Nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1920.

Spis wykładów w roku akademickim 1920/1921, Nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1921.

Spis wykładów w roku akademickim 1921/1922, Nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Czcionkami Drukarni Uniwersyteckiej, Poznań 1922.

Spis wykładów na I, II i III trymestrze roku akademickiego 1922/1923, Drukiem i nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1922.

Spis wykładów na I, II i III trymestrze roku akademickiego 1923/1924, Drukiem i nakładem Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1923.

Maszynopisy

Kobek I., *Katedra Pedagogiki Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1945-1970*, Poznań 1990.

Nowaczyk E., *Działalność naukowa i pedagogiczna Antoniego Danysza*, Poznań 1980.

Literatura

Uniwersytet. Społeczeństwo. Edukacja, red. W. Ambrozik, K. Przyszczykowski, Poznań 2004.

Bobrowska-Nowak W., *Pionierzy psychologii naukowej w Polsce*, Katowice 1971.

Błachowski S., *Pedagogika w Uniwersytecie Poznańskim*, „Kurier Poznański”, 14.11.1924, nr 264, s. 6.

Bromberek B., *Studia uniwersyteckie w zakresie nauki o edukacji w świetle badań empirycznych*, Poznań 1998.

Cegielska P., *Z moich wspomnień. Przechadzki po mieście*, Poznań 1997.

Drynda D., *Pedagogika Drugiej Rzeczypospolitej. Warunki – orientacje – kontrowersje*, Katowice 1987.

Grabowska W., *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1932-1939*, Wrocław 1976.

Historia wychowania. Słownik biograficzny, red. A. Gąsiorowski, Olsztyn 2002.

Jabczyński M., *Dziesięć lat szkoły polskiej w Poznańskim Okręgu Szkolnym*, Poznań 1929.

Jakubiak K., Leppert R., *Ewolucja koncepcji pedagogiki ogólnej w polskiej myśli edukacyjnej XIX i XX wieku*, w: *Studia z dziejów oświaty i myśli pedagogicznej XIX-XX wieku*, red. J. Szablicka-Żak, Wrocław 1998, s. 75.

Hellwig J., *Dzieje historii wychowania w Polsce i jej twórcy*, Poznań 2001.

Hellwig J., *Prace naukowe Antoniego Danysza w Katedrze Pedagogiki na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919-1925*, „Kronika Wielkopolski”, 1992, nr 1, s. 63.

Klanowski T., *Germanizacja gimnazjów w Wielkim Księstwie Poznańskim i opór młodzieży polskiej w latach 1870-1914 na przykładzie Gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu*, Poznań 1962.

Kostrzewski J., *O emigrantach naukowych z Wielkopolski*, „Roczniki Historyczne”, 23/1957, s. 1-20.

Markiewiczowa H., *Wybrane zagadnienia z historii wychowania*, Warszawa 2001.

Michalski S., *Szkolnictwo powszechne i zakłady kształcenia nauczycieli w Wielkopolsce w okresie międzywojennym*, Poznań 1962.

- Miśkiewicz B., *Uniwersytet Poznański. Fakty, refleksje, wspomnienia*, Poznań 1983.
- Nawroczyński B., *Polska myśl pedagogiczna*, Lwów 1938.
- Nowak-Kluczyński K., *Historia dyscypliny pedagogiki na Uniwersytecie Poznańskim oraz Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w stulecie istnienia – próba rekonstrukcji*, „Studia Edukacyjne”, 2020, nr 58, s. 191-212.
- Nowak-Kluczyński K., *Instytucjonalizacja pedagogiki w okresie Drugiej Rzeczypospolitej na przykładzie Katedry Pedagogiki i Dydaktyki Wszechnicy Piastowskiej*, „Biuletyn Historii Wychowania”, 2019, nr 40, s. 45-70.
- Nowak-Kluczyński K., *Od Antoniego Danysza do Ludwika Jaxa-Bykowskiego. Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919-1939*, „Kronika Miasta Poznania”, 2019, nr 1, s. 301-316.
- Nowak-Kluczyński K., *Nawroczyński Bogdan – pedagog*, w: *Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego 1919-2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019, s. 459-463.
- Nowak-Kluczyński K., *Kierownicy Katedry Pedagogiki i Dydaktyki Na Uniwersytecie Poznańskim w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, w: *Wielkopolska i Wielkopole w dziejach polskiej edukacji*, red. E. Głowacka-Sobiech, K. Kabacińska-Łuczak, Poznań 2017, s. 231-256.
- Nowak-Kluczyński K., *Danysz Antoni – pedagog, historyk wychowania*, w: *Luminarze nauki Uniwersytetu Poznańskiego 1919-2019*, red. Z. Pilarczyk, Poznań 2019, s. 86-92.
- Nowak-Kluczyński K., *Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim i Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (lata 1919-1993)*, w: *XXV lat Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im Adama Mickiewicza w Poznaniu 1993-2018. Wydanie jubileuszowe*, red. A. Cybal-Michalska, A. Gromkowska-Melosik, K. Kuszak, M. Piorunek, W. Segiet, Poznań 2018, s. 283-294.
- Nowak-Kluczyński K., *Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim i na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w latach 1919-2023*, w: *XXX lat Wydziału Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1993-2023. Wydanie jubileuszowe*, red. A. Cybal-Michalska, A. Gromkowska-Melosik, K. Kuszak, M. Piorunek, W. Segiet, Poznań 2023, s. 363-417.
- Nowak-Kluczyński K., Brenk M., *25 years of the Faculty of Educational Studies of the Adam Mickiewicz University*, „Bulletin of the History of Education”, 2018, nr 39, s. 241-247.
- Nowak-Kluczyński K., *Pedagogika na Uniwersytecie Poznańskim 1919-1933*, w: *Spółczesność i edukacja. Teorie a implikacje praktyczne*, red. A. Ćwikliński, M. Przybyła, Poznań 2015, s. 45-69.
- Możdżeń S., *Danysz Antoni*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa 2003, t. 1, s. 615.
- Ratuś A., *Pedagogika herbartowska*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI*, red. T. Pilch, Warszawa 2005, t. 4, s. 141.
- Stopińska-Pająk A., *Danysz Antoni*, w: *Słownik pedagogów polskich*, red. W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda, Katowice 1998, s. 45.
- Studia z dziejów oświaty i myśli pedagogicznej XIX-XX wieku*, red. J. Szablicka-Żak, Wrocław 1998.
- Truchim S., *Historia szkolnictwa i oświaty polskiej w Wielkim Księstwie Poznańskim 1862-1915*, t. 1, Łódź 1968.
- Winnicka H., *Danysz Antoni*, w: *Słownik historyków polskich*, red. M. Rosińska-Jackl, Warszawa 1994, s. 100.
- Wołoszyn S., *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku: próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym*, Kielce 1998.
- Wrzosek A., *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swojego istnienia za rektoratu H. Świąćkiewicza*, Poznań 1924.
- Wyszkowska I., *Marceli Motty (1818-1898). Poznański nauczyciel, felietonista i pamiętnikarz*, Poznań 2008.